

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MYTHOLOGY

PROCEEDINGS BOOK

2 - 5 MAY 2019
ARDAHAN UNIVERSITY

EDITORIAL BOARD

İbrahim Okan Akkın
Berivan Vargün
Tonguç Seferođlu
Erman Kaçar
Neşe Őenel

ISBN

978-605-81330-5-1

DESIGNED AND TYPESET BY
Pharmakon

CONTACT

mythologysymposium.com
mythologysymposium@ardahan.edu.tr

Responsibility for the information and views set out in this book lies entirely with the authors.

Scan the QR code below to download the symposium program.

Ardahan, November 2019

NİZÂMÎ'NİN İSKENDERNÂMESİ'NDE GEÇEN EFSANEVÎ SU: ÂB-I HAYAT

Funda TÜRK BEN AYDIN¹

Öz: Nizâmî-yi Gencevî, yaklaşık 535-540 (1135-1145) yılları arasında Büyük Selçukluların hâkim olduğu dönemde, Gence'de dünyaya gelmiş ve yaklaşık 597-611 (1201-1214) yılları arasında aynı yerde vefat etmiş; Fars, Türk, Arap ve hatta bütün dünya edebiyatlarına etki etmiş, ünü dünyaya yayılmış büyük şairlerden biridir. Hamse geleneğinin kurucusu sayılan şairin son mesnevisi olan *İskendernâme*, İskender ya da yaygın bir diğer adıyla İskender-i Zülkarneyn hikâyesine yer veren bir eserdir. Şair eserini kurgularken pek çok mitolojik unsurdan faydalanmıştır. Bu unsurlardan biri de neredeyse bütün dünya mitolojilerinde var olan âb-ı hayat kavramıdır. Hayat suyu ve ölümü yenecek ilaçlar düşüncesi en eski dönemlerden beri çeşitli uygarlıklarda görülmüş ve bu düşünce etrafında tarihsel ve efsanevî kahramanlar oluşturulmuştur. Genellikle Hızır'a ve İskender'e atfedilen bu su, âb-ı Hızır ve âb-ı İskender gibi isimlerle de bilinir. İskender'in hayat suyu arayışı, özellikle İskendernâmelerde efsane olarak ele alınan ve bütün milletlerin edebiyatında sembol olarak görülen önemli hikâyelerden biridir. Çalışmada âb-ı hayat kavramına değinildikten sonra Nizâmî'nin Farsça kaleme almış olduğu *İskendernâme*'de geçen hayat suyu efsanesi, şairin edebi dehasıyla yazmış olduğu örnek beyitler Türkçeye çevrilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî-yi Gencevî, İskender, İskendernâme, Âb-ı Hayat

1 Araştırma Görevlisi Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
fundaturkben@artuklu.edu.tr

THE LEGENDARY WATER IN THE ESKANDARNAMEH OF THE NEZAMI: ÂB-I HAYAT (ELIXIR OF LIFE)

Abstract: Nezami Ganjavi was born in Ganja during the period of Great Seljuks between 535-540 (1135-1145) and he died in the same place between 597-611 (1201-1214). He is one of the poets who had impact on Persian, Turkish, Arabic and even all world literature, his reputation spread around the world. Eskandarnamah- the last mathnawi of the poem of the poet who is considered to be the founder of the Khamsa tradition- is a work that includes the story of Eskandar or more commonly, Dhu'l-Qarnayn. The poet had used many mythological elements in his work. One of these elements is the concept of elixir of life that have been existed in almost all world mythologies. The idea of life water and drugs to overcome death has been seen in various civilizations since ancient times and historical and legendary heroes were formed around this idea. This water, which is generally attributed to Khidr and Eskandar, is also referred to by names such as âb-ı Khidr and âb-ı Eskandar. Eskandar's quest for the water of life is one of the important stories considering as a symbol in the legend of all nations' literature. In the study, after mentioning about the concept of life, the legend of life water in Eskandarnamah, written in Persian by Nezami, will be tried to be explained by translating the sample couplets, written by the poet with his literary genius, into Turkish.

Keywords: Nezami Ganjavi, Eskandar, Eskandarnamah, Âb-ı Hayat (Elixir of life)

1. Giriş

Nizâmî-yi Gencevî, yaklaşık 535-540 (1135-1145) yılları arasında Büyük Selçukluların hâkim olduğu dönemde, Gence'de dünyaya gelmiş ve yaklaşık 597-611 (1201-1214) yılları arasında aynı yerde vefat etmiş; Fars, Türk, Arap ve hatta bütün dünya edebiyatlarına etki etmiş, ünü tüm dünyaya yayılmış büyük şairlerden biridir. Eserlerinde Nizâmî mahlasını kullanan şair, *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev u Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskendernâme*'den (*Şerefnâme* ve *İkbalnâme*) oluşan mesnevileriyle Fars edebiyatında Hamse geleneğini başlatmıştır. Nizâmî'nin yazmış olduğu son mesnevi olan *İskendernâme*, toplamda yaklaşık 10.800 beyitten oluşmaktadır. Büyük İskender'in hayatını konu alan bu mesnevi, *Şerefnâme* ve *İkbalnâme* başlıklı iki bölümden oluşur. Biri tarihî diğeri ahlakî ve tasavvufî nitelik taşır. İskender hikâyesini müstakil bir mesnevi konusu hâline getiren ve bunu Firdevsî'den sonra İran edebiyatında manzum şekilde işleyen ilk kişi Nizâmî olmuştur (Ateş, 1988, s. 324). Mesnevi'nin ilk bölümünü oluşturan ve edebî bir üslupla kaleme alınmış olan *Şerefnâme-i Sîkenderî* adıyla da bilinen *Şerefnâme*, yaklaşık 6880 beyit olup, Azerbaycan Atabeklerinden Nusretüddin Ebu Bekr b. Muhammed'e 587-607 (1191-1210) yılları arasında sunulmuştur. *Şerefnâme*, Nizâmî'nin olgunluk dönemi eseri olup onun temiz bir ahlâk ve bilgelikle yoğrulmuş olan dünya görüşünün de bir yansımasıdır. O, İskender'i hem ideal insan hem de ideal hükümdar olarak ele almış, ona atfettiği vasıfları kendi dünya görüşüyle harmanlamıştır.

Mitlerin doğuşlarını ve anlamlarını yorumlayıp inceleyen bir bilim dalı olan ve aynı zamanda bir ulusa, bir dine veya bir uygarlığa ait mitleri konu alan mitoloji, eski dönemlerde yaşamış olan halkların sosyal ilişkilerine, dinsel inançlarına ve bir takım doğa olaylarına bakış açılarının bir nevi yorumlanmasıdır. Dolayısıyla ilkel insanlar ve insanüstü varlıkların başından geçen masalsı olaylar, mitolojinin konusudur denilebilir. İnsanoğlu, mitsel düşünce aracılığıyla dünyayı, varoluş amacını ve içinde bulunduğu mekânı yorumlamaya çalışır. Mitler, insanların yaşamlarından bir anlam çıkarmalarına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda insan aklının mitler olmaksızın ulaşamayacakları alanları da ortaya çıkarmıştır. Mitolojide sıkça anlatılan tanrıların ve kahramanların başından geçen hikâyeler, insanların zor durumlar karşısında nasıl davranacaklarını da onlara göstermektedir. Örneğin insanlar, doğum, ölüm, hastalık, felaket gibi pek çok iyi ya da kötü olayın sebeplerini mitler yoluyla açıklanmaya çalışmışlardır. Ulusların kendilerine ait mitolojileri olduğu gibi her bir ulusun mitolojisi; o ulusun tarihi, efsaneleri, destanları, kahramanlık öyküleri, tanrıları, inanç sistemleri, masalları ve söylenceleri gibi konular hakkında bilgiler barındırır (Yıldırım, 2008, s. 11; Berk, 2015, s. 107-108). Dolayı-

sıyla mitolojinin hayali bir anlatım içine giren mitlerle insanların sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktardıkları efsanevî hikâyelerden oluştuğu söylenebilir. Mitolojinin pek çok sanat dalına etkisi olduğu gibi edebiyata da ciddi tesirleri olduğu söylenebilir. Pek çok unsurdan beslenerek eserler yazmış olan şairlerin edebî metinlerini derinlemesine anlayabilmek için eserlerinde sıkça kullandıkları gözlemlenen mit veya metaforların da irdelemesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Edebiyat sahasına getirmiş olduğu yeniliklerle bilinen Nizâmî-yi Gencevî'nin yazmış olduğu eserlere de bakıldığında örtülü anlamlar ve semboller içeren mitolojik unsurlardan sıkça istifade ettiği görülmüştür. Bu unsurlardan biri de âb-ı hayat kavramıdır. İnsanlık tarihi boyunca birçok farklı anlatıda ölüme çareler aranmış ve bu arayış âb-ı hayat olarak karşılık bulmuştur. Su, "anâsır-ı erbaa" olarak da bilinen ve kâinatı oluşturan dört temel unsurdan biridir. Neredeyse bütün milletlerin inanç sistemlerinde saflığın, temizliğin ve arınmanın simgelerinden biri olan su, pek çok uygarlığın dini öğretilerinde, kâinatın özü olarak düşünülür. Kur'ân-ı Kerîm'deki Nur suresinde geçen "Bütün canlıların özü sudur" ayeti de bunu doğrular niteliktedir.

2. Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvân)

Âb-ı hayat; Farsça (âb) ve Arapça (hayât) olmak üzere iki sözcükten müteşekkil Farsça bir tamlamadır (Emirçupani, 2008, s. 187). Efsanevî bir kavram olan hayat suyunun, karanlıklar ülkesinde olduğuna, içenlere veya yıkananlara ölümsüzlük kazandırdığına yönelik bir inanış vardır. Bir damlası bile içildiğinde insanı ölümsüzleştirdiği düşünülmektedir. Arap, Fars ve Türk edebî eserlerinde sıkça işlenen ve neredeyse bütün dünya mitolojilerinde mevcut bir kavram olan bu efsanevî su, aynü'l-hayât (hayat kaynağı), nehrü'l-hayât (hayat ırmağı), mâ'u'l-hayat (hayat suyu), âb-ı bekâ (sonsuzluk suyu), âb-ı câvidânî (sonsuzluk suyu), âb-ı cevânî (gençlik suyu), âb-ı İskender (İskender suyu), âb-ı zindegî (hayat çeşmesi), hayat suyu, bengi su ve dirilik suyu gibi çeşitli isimlerle anılır. Hayat suyu ve ölümü yenecek ilaçlar düşüncesi en eski dönemlerden beri çeşitli uygarlıklarda görülmüş, bu konu etrafında tarihsel ve efsanevî kahramanlar oluşturulmuştur. Genellikle Hızır'a ve İskender'e atfedilen bu su, âb-ı Hızır ve âb-ı İskender gibi isimlerle de bilinir (Dihhudâ, 1346 hş., s. 20-26; Yıldırım, 2008, s. 34-39; Uludağ, 2001, s. 20).

İskender'in hayat suyu arayışı, özellikle İskendernâmelerde efsane olarak ele alınan ve bütün milletlerin edebiyatında sembol olarak görülen önemli hikâyelerden biridir. Bu efsanenin asıl konusu, insanın ulaşılmaz istekleri peşinde uzun seferlere çıkmasıdır. Âb-ı hayat efsanesi, İskender hikâyelerinden yaklaşık üç bin yıl kadar önce Sümerler tarafından yazılan ve

en eski yazılı destan olan Gilgamiş Destanı'nda yer alan bir mazmundur. Gilgamiş Destanı'nda bahsi geçen "su içinde biten otun sağladığı ebedî hayat" kavramının ve bunun Gilgamiş tarafından aranmasının, İskender hikâyelerinde anlatılan âb-ı hayat efsanesine kaynaklık ettiği düşünülmektedir (Serkârâtî, 1372 hş., s. 228; Haydarî, 1385 hş., s. 74). Gilgamiş Destanı'nda ölümsüzlük bahşeden bu nesne, Farsçada giyâh-i zindegânî olarak da bilinen yaşam otudur. Efsanede anlatılagelene göre M.Ö. 3000 yıllarının ilk yarısında Mezopotamya'daki ilk Sümer yerleşkelerinden biri olan Uruk kentinde hüküm süren kral Gilgamiş, yakın arkadaşı olan Enkidu'nun acı ölümünden son derece etkilenmiş ve "Ölümsüz yaşam"ın sırrını bulmak üzere yollara düşmüştür. Daha sonra Gilgamiş, büyük Tufan'dan kurtularak sağ kalan ve Tanrı tarafından kendisine ölümsüzlük sırrı verilen bilge bir kral olan Ut-Napiştim'i bulmak için çok zahmet çekmiştir. Gilgamiş, eğer Ut-Napiştim'i bulabilirse onun vereceği ölümsüzlük otuyla yeniden gençliğine kavuşacak ve ölümsüzlüğe ulaşacaktır. Uzun ve güçlü bir yolculuğun sonunda Gilgamiş, Ut-Napiştim'in yaşadığı "mutluluklar ülkesi"ne ulaşmış ve ölümsüzlüğün sırrını öğrenmiştir. Fakat destanın sonunda Gilgamiş, ölümsüzlük otunu yemeye fırsat bulamamış, onu bir yılana kaptırarak memleketine eli boş dönmek zorunda kalmıştır (Emirçupani, 2008, s. 193; Maden, 2019, s. 27).

Tasavvufta da geniş yer bulan âb-ı hayat kavramı, daha çok âb-ı bekâ ve âb-ı heyvân olarak zikredilmektedir. Bu kavramın, daima diri olan, her şeye hayat veren ve sonsuz hayatın sahibi olan, Allah'ın el-Hayy isminin hakikatinden ibaret olduğunu düşünenler vardır. Bu ismi öz vasfı haline getiren kimsenin ölümsüzlük suyunu içtiği düşünülür (Cebecioğlu, 2005, s. 28). Tasavvuf öğretisinde ele alınan Allah'ta yok olmak, onunla bütünleşerek varlığında can bulmak isteyen salik kul, ancak Allah tarafından bahşedilen ilm-i ledün olarak adlandırılan gizli ilme, kâinatın sırrına yani vahdet bilgisine ihtiyaç duyar. Bu bilgi, edebî metinlerde âb-ı hayat kavramı ile karşılık bulmaktadır. Ve âb-ı hayat, Allah'ın varlığında yok olma ve böylece ölümsüzlüğe kavuşma özelliği ile ilm-i ledün bilgisiyle bir tutularak şiirlerde ele alınmıştır. İlaveten Kur'ân-ı Kerîm'deki "Derken katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldur" (Kehf/65) ayeti de Allah tarafından Hızır'a ilm-i ledün (gayb ilmi) bilgisinin verildiğine işaret etmektedir (Genç, 2008, s. 3).

Âb-ı hayat kavramı hakkında çok fazla rivayet anlatılmaktadır. Anlatılagelen rivayetlerden birine göre İskender-i Zülkarneyn, ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış, orada kendisine uzaklarda bir deniz olduğu, o denizi geçince 3 ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede, ölümsüzlük bahşeden âb-ı hayat olduğu söylenmiş. Bunu üzerine İskender-

der, Hızır ve İlyas'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine varmış. Suyu bulmak için, bulanın diğerine haber vermesi şartıyla farklı yönlere gitmişler. Farklı yöne giden Hızır ve İlyas, yorulunca bir su kenarına oturup karınlarını doyurmak için yanlarında getirdikleri pişmiş balıkları çıkarmışlar. Hızır, suda elini yıkarken kucağındaki balığa sıçrayan bir damla suyla balık canlanıp suya atlamış. Hızır o an, hayat suyunu bulduklarını anlamış ve sudan İlyas'a da içirmiş. İskender'e haber vermek için suyun kenarından ayrılmışlar fakat suyu bir daha bulamamışlar. Böylece Hızır ve İlyas ölümsüzlüğe kavuşmuş (Onay, 2013, s. 8; Pala, 1995, s. 2).

Nizâmî-yi Gencevî de âb-ı hayat efsanesini eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

2.1. *İskendernâme'de geçen âb-ı hayat efsanesi*

İskender, günlerden bir gün meclisindeki devlet büyükleriyle oturup, nereye sefer düzenleyeceği hakkında istişare ederken, meclistekilerden her biri, birbirinden farklı özelliklerini sıralayarak çeşitli ülkelerden bahsediler. Fakat içlerinden yaşlı biri konuşma sırası kendisine gelince söze şöyle başlar: *“Ey büyük İskender, ömrünü artırmaz tüm bu hazine ve kudret, toprağın altında çokça var bu hazine ve cevher.”* Dedikten sonra kimsenin ulaşmamış olduğu, içinde ölümsüzlüğe kavuşturan hayat suyunun bulunduğu uzak ve karanlık bir diyardan bahseder. İskender ile birlikte meclisteki herkes şaşkına döner, bunun nasıl mümkün olabileceğini anlamakta güçlük çekerler. İskender, duyduklarına hayret eder ve merak duygusu da git gide artmaya başlar. Işığı bulmanın karanlıkta mümkün olacağını düşünen İskender, dünya kadar büyük ordusunu da yanına alarak nihayet karanlıklar ülkesine doğru yola koyulur. Ordusunun zenginliğiyle, yol boyunca uğradıkları her yeri ihya ederler. Ordunun büyüklüğü ve yanlarına aldıkları ganimet ve hazinenin ağırlığından git gide yol almakta zorlanırlar. Bunun üzerine orada bulunan bir mağaraya varıp bütün hazinelerini bırakırlar. Bulgar adını verdikleri o şehir böylece ihya olur. Sefer esnasında ordudan pek çok kişi ayrılmak durumunda kalır çünkü bu zorlu yolculuk hasta ve yaşlılara göre değildir. Yanlarına hasta ve yaşlıları almama kararıyla tekrar yola koyulurlar. İskender, atını önce kuzeye doğru sürer, parlak ve güneşli bir yere vardıldıktan sonra yönlerini karşılarına çıkan karanlık bölgeye çevirirler. Güneşten ve ışıktan tamamen uzak bir yere varırlar ki orda göz gözü görmemektedir. İskender ve yanındakiler, bu duruma bir çare aramaya koyulurlar ve nasıl geri döneceklerini düşünürler. Yola çıkarken askerlerden biri, yaşlı ve hastalardan kimseyi yanlarına almama emrine rağmen doksan küsur yaşındaki babasını gizlice yanında götürmüştür. Asker, gizlice babasına giderek, karanlığın ortasında kaldıklarını, İskender'in bu seferden pişman olduğunu, geri dönüş yolunu bulamadıklarını anlatır. İhtiyar, bu karanlık perdede gizli bir sır olduğu-

nu fark eder ve yolu bulmaları için yapılması gerekenleri anlatır. Doğumu yaklaştırmış olan bir kısrağın bulup, yavrusu doğduğunda başını keserek öldürmelerini ve onu kısrağa göstermelerini, dönecekleri zaman da kısrağı önlerine alarak yola koyulmalarını söyler. Kısrağın yavrusunun özlemiyle yolu bulacağını belirtir. Genç asker, babasından duyduklarını İskender'e söyler. İskender, şüphelenir ve bu fikrin gerçekte kime ait olduğunu öğrendikten sonra denilenleri yapmaya koyulur. Karanlığa doğru giderek âb-ı hayatı aramaya başlar. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 270-274)

2.2. İskender'in karanlıklar ülkesine gitmesi

İskender, karanlıklar ülkesinde, âb-ı hayata doğru atını sürerken, yanında bulunan Hızır'a da bir at ve hayat suyunu bulmasına yardımcı olacak, karanlığı aydınlatacak olan bir cevher verir. Dizginini istediği yere sürmesini, akıl gözünü devamlı açık tutmasını tembihler. *"O suya yaklaştığın vakit elinde cevher parıldar ve seni asla yanıltmaz. Suyu bulur bulmaz gelip bana haber ver"* der ve ayrılırlar. Hızır, ordudan ayrılıp bir süre gittikten sonra elindeki cevher parlar ve etrafa ışık saçar. Nihayet aradığı ölümsüzlük pınarı olan o gümüş renkli çeşmeyi bulmuştur. Hızır, hayat suyunu bulunca gözlerine ışık dolar. Doyana kadar içtikten sonra suya girerek yıkanır. Kendisiyle birlikte atına da içirir ve onu da yıkar. Böylece ebedi hayatı bulur. Atının yanına bir anlığına oturup bir daha hayat çeşmesine bakmak ve İskender'e göstermek için işaret koymak istediğinde hayat çeşmesi gözlerden kaybolur. Hızır, bu işin ona malum olduğunu fakat İskender'in bu işten mahrum kaldığını anladığı vakit, İskender'den utanır ve ona bir daha görünmek istemez. Hızır da böylece ortadan kaybolur. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 275-278)

Rum büyükleri, bu hikâyeyi başka bir şekilde şöyle rivayet ederler: Hayat suyunu arama yolunda Hızır ve İlyas yoldaştır. Hızır ve İlyâs, karanlıklar ülkesinde giderken, yemek yemek için bir su kenarına gelirler, sofralarını kurarlar ve içlerinden biri sofradan aldığı balığı yanlışlıkla suya düşürür; balığı almak için suya uzandığı esnada balığın canlandığını görür. Bu olaydan sonra Hızır ve İlyâs, o suyun hayat suyu olduğunu anlarlar ve sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşurlar. Böylece ölü bir balık hayat suyunu keşfetmeye vesile olur. İskender'in o sudan içemeyeceği onlara malum olunca da birlikte gözden kaybolurlar. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 275-278)

Hayat suyuyla ilgili Araplar ise şöyle bir hikâye anlatırlar: İskender, hayat suyunu bulma umuduyla kırk gün at sürer. Ümidi tamamen kesilince geldiği yoldan geri dönmek ister. Bu karanlıktan nasıl çıkacağını düşünürken yolda karşısına bir melek çıkar, eline çok küçük bir taş parçası bırakır ve *"Bütün dünyaya hükmettin ama hala bu çiğ hülyanın peşindesin"* diyerek gözden kaybolur. İskender, kederli bir şekilde karanlıkta ilerlerken gaip-

ten kulağına “Kismetini veren yazgıdır. İskender, karanlıkta ararken Hızır, çeşmeyi aydınlıkta bulur.” diye bir ses gelir. Başka bir ses ise bu karanlık ülkede parlayan bir kum olduğunu, ondan alanın da almayanın da pişman olacağını söyler. Askerler bu kumdan yanlarına alırlar. İskender, ordusuyla birlikte karanlık yoldan ışığa doğru yönelir. Kısrak da onlara liderlik eder. Kırk gün kadar yol gittikten sonra karanlık git gide aydınlanmaya başlar. Güneş, bulutların arasından görüldüğü vakit hepsi yorgunluktan bitap düşmüştür. Aydınlığa çıkınca aldıkları kumların kırmızı yakut olduğunu görürler. Almayanlar da az alanlar da pişman olur. İskender bir müddet dinlendikten sonra meleğin eline bıraktığı taş aklına gelir. Tartmak için terazi ister. Bir kefeye o küçücük taşı diğer kefeye ise çok ağır taşlar koyarlar. Meleğin verdiği küçücük taş, büyük taşlardan daha ağır gelir. Bunun üzerine Hızır diğer kefeye bir avuç toprak koyar ve terazi dengelenir. Aradan bir müddet geçer, İskender bir meclis kurar. Yenip içildikten sonra meclisteki yaşlı bir bilge söz alır. Hayat suyunu bulmak istiyorsa hiç ölenin olmadığı mutlu bir şehre gitmesi gerektiğini söyler. O şehirde ulu bir dağ bulunmaktadır ve zaman zaman oradan insanları isimleriyle çağıran bir ses gelir. Sesi duyanlar oraya doğru gider ve bir daha da onlardan haber alınmaz. Bu işin sırrını çözen olmamıştır. İskender hayretle dinler ve birkaç askerini hemen o şehre gönderir. İsimleri çağrılınca o dağa gitmeyip bu işin sırrını çözmelerini ister. Bazıları isimleri söylenince dayanamayıp gider ve geri dönmez. Geri dönenler de sırrı çözemezler. Böylece İskender ölüme çare olmadığını idrak eder. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 279-282)

Nizâmî eserde anlatılagelen üç farklı hikâyeye de yer verdikten sonra hikâyeyi kendi süzgecinden geçirerek şu şekilde özetler: İskender, karanlıklar ülkesinde bulunduğu inanan hayat suyunu arayarak çok zahmet çekmiştir. Bu yüzden Nizâmî, hayat suyunu İskender ile birlikte zikretmektedir. Şair, eserini yazma sebebini sıraladığı bölümde ülkeler fatihi İskender’in karanlıklar ülkesinde gizlenmiş olan hayat suyunu bularak, sonsuzluğa kavuşmasını ister. Fakat Hızır ve İlyas’ın ölü bir balığın suya düşüp can bulmasıyla fark ederek ölümsüzlüğe kavuştukları bu su, İskender’e nasip olmamıştır.

حجابی که ظلمات شد نام او روان آب حیوان از آرام او

Adı karanlıklar (ülkesi) olan o örtünün altında sükûnetinden dolayı, hayat suyu akmaktadır. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 271)

شگفتی نشد کاب حیوان گهر کند ماهی مرده را جانور

Şaşılmalı ki ikisr gibi olan hayat suyu, ölü balığa can verip, diriltir. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 277)

شگفتی در آن ماهی مرده بود که بر چشمه زندگی ره نمود

İlginçlik o ölü balıktaydı çünkü ölü olmasına rağmen hayat çeşmesine rehberlik etti. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 277)

سکندر که راه معانی گرفت پی چشمه زندگانی گرفت

مگر دید کز راه فرخندگی شود زنده از چشمه زندگی

سوی چشمه زندگی راه جست کنون یافت آن چشمه کانگاہ جست

چنین زد مثل شاه گویندگان که یابندگانند جویندگان

نظامی چو می‌با سکندر خوری نگهدار ادب تاز خود برخوردار

چو همخوان خضری برین طرف جوی به هفتاد و هفت آب لب را بشوی

Mana âleminin yolunu tutan İskender, hayat suyu yolunu tuttu (peşine düştü).

Anladı ki ancak mutlu olarak hayat çeşmesinden diri olunur.

Hayat suyuna doğru yol aradı; aradığı o çeşmeyi şimdi buldu.

Usta söz söyleyen (söz padişahı) şöyle bir mesel dedi: "Arayanlar bulurlar."

Nizami eğer şarabı İskender ile birlikte içersen; edepli davran sarhoş olma ki faydasını göresin

Eğer Hızır ile oturup aynı sofrayı paylaşıyorsan; 77 suda ağzını yıkayıp o sofraya oturman gerekir. (Destgîrdî, 1390 hş., s. 44)

3. Sonuç

Fars edebiyatının en büyük şairleri arasında gösterilen ve edebiyat sahasında yapmış olduğu yeniliklerle bilinen Nizâmî-yi Gencevî, yazmış olduğu eserlerin neredeyse tamamında sembolik anlamlar barındıran şiirlere yer vermiştir. Şair, çalışmanın konusunu oluşturan âb-ı hayat efsanesini de kendi edebi dehasını konuşurarak ele almış ve işlemiştir. Anlatılagelen üç farklı hikâyeye de eserinde yer verdikten sonra hikâyeyi kendi perspektifinden yorumlamaya çalışmıştır. Diğer hikâyelerde de ele

alındığı gibi Karanlıklar ülkesine giderek hayat suyunu bulma ümidiyle ölümsüzlük arayışı içinde olan İskender, tüm arayışına rağmen bu sudan mahrum kalmış ve nihayetinde ölümü yenemeyeceğini idrak etmiştir. Fakat şairin eserde vurgulamak istediği asıl mevzu, bu arayışın kendisidir. Hakikat arayışı içinde olan İskender, her ne kadar zorluklarla dolu bir yolculuğa çıkmış da olsa yolun sonunda, hakikatin karanlıklar içine girmeden anlaşılamayacağını, ebediliğin aslında bu yolun kendisi olduğunu anlamıştır. Ve şair, bu arayışın insanı yaşarken mutlu edeceğini ve ancak mutlulukla ebediliğe ulaşabileceğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ateş, A. (1988). Nizâmî. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 11, ss. 318-327). İstanbul.
- Berk, F. M. (2015). Batı'nın Ruhü: Mitler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 71, 107-116.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Destgîrdî, V. (1390 hş.). *Şerefnâme-yi Nizâmî-yi Gencevî* (1. Baskı). Tahran: İntişârât-i Râh-i Câvidân.
- Dihhudâ, A. E. (1346 hş.). Âb-ı Hayat, Âb-ı Zindegânî. *Luğatnâme*. (Cilt. 2, ss. 20-26). Tahran.
- Emirçupani, A. (2008). Farsça Deyim ve Atasözlerinde Âb-ı Hayât ve Türk Edebiyatına Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 187-208.
- Genç, K. (2008). Alevî-Bektaşî Şiir Dünyasından «Âb-ı Hayat»a Genel Bir Bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 47, 1-20.
- Gılgamış Destanı. (2019). Çev. Sait Maden. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haydarî, H. (1385 hş.). Hızır, İskender ve Âb-ı Heyât. *Mutâlaât-i İrfânî*, 3, 73-90.
- Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Serkârâtî, B. (1372 hş.). Efsâne-yi Âb-ı Heyât der İskendernâme-yi Nizâmî ve Rivâyât-i Diğêr Dâstân-i İskender. *Mecmua-yi Makâlât-i Kongre-yi Beynu'l-milelî-yi Nohomîn Sede-yi Tevellud-i Hekîm Nizâmî-yi Gencevî*, 2, 228-235.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.